הרב דוד לוי
כולל פוניבז׳

ביסוד דין מחשבת שלא לשמה

א.

יחקור בפסול מחשבת שלא לשמה אם הוי עשייה של הכהן או עשייה של תורה

זבחים ב, א: ״כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה״.

יש לדון בגדר מחשבת פסול דשלא לשמה, האם הוי עשייה חיובית של הכהן שהוא פועל אותה במחשבתו. או דילמא, דהוי חלות דין שפועלת התורה, ולא הוי עשייה ישירה של הכהן.

מטו בי מדרשא משמיה דהגרב״ד ליבוביץ זצ״ל בעל הברכת שמואל[א], דהקשה בהאי איבעיא דהגמ׳ בנדרים (לו, א) ובקדושין (כג, ב) דשקיל וטרי, האם הני כהני שלוחי דרחמנא או שלוחי דידן. ובעינן לאוכחי מהא דתנן (גיטין נד, ב): ״הכהנים שפיגלו במקדש מזידין חייבין הא שוגגין פטורין אלא שפיגולן פיגול וכו׳ אלא אי אמרת שלוחי דידן הוו אמאי פיגולן פיגול לימא ליה שליחא שויתיך לתקוני ולא לעוותי״. ומשני, דילפינן לה מקרא ד׳לא יחשב׳ שפיגול הכהן חל מכל מקום.

אמנם, אכתי יכלה הגמ׳ להוכיח ממחשבת שלא לשמה, שפוסלת את ריצוי הקרבן, ובפסח וחטאת נפסל הקרבן כולו מכח מחשבת שלא לשמה, ואי נימא דהני כהני שלוחי דידן, יאמרו הבעלים לכהן לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, ושוב לא תועיל מחשבת שלא לשמה של הכהן, כיון דאין לו כח עשייה בקרבן, ויוכשר הזבח. ובדין שלא לשמה הלא ליכא ילפותא מקראי דפוסלת מחשבת הכהן מכל מקום, וצ״ע.

◆

א). חידושי ושיעורי רבי ברוך בער (נדרים, סי׳ כז), ובקובץ המאסף לזכרו של הגרח״ע, מאמר מרבי שמריהו יוסף קרליץ זצ״ל. ועי׳ בשיעורי הגר״ד פוברסקי (נדרים לה, ב סי׳ מד).

ב.

יסוד הברכ"ש דמחשבת שלא לשמה הוי עשייה דממילא

לפיכך מייסד בעל הברכ"ש, דיסוד פסול מחשבת של"ל אינו משום חלות פסול שמחיל הכהן, אלא דבמקום שמחשב הכהן העובד מחשבת שלא לשמה, פוסלת התורה את הזבח מריצוי[ב], ובפסח וחטאת נפסל הקרבן לגמרי, אך מכל מקום אין זה עשייה של הכהן.

ואם כן ליכא למיטען לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, ולהוריד את מחשבת הפסול דשלא לשמה, מאחר דהפסול הינו חלות דין של התורה ואינו עשיית דין של הכהן, דבעי כח שליחות על מנת להחיל חלות שלא לשמה בקרבן.

וכפי שכתבו התוס' ביבמות (פג, ב ד"ה אין אדם), דבדבר שאינו עשייה של האדם במחשבתו, לא שייך האי דינא דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, וז"ל התוס': "אין אדם אוסר דבר שאין שלו. וא"ת ומ"ש מנותן נבלה או חלב בתבשיל של חברו שנאסר. ואר"י דבדבר התלוי במחשבה הוא דאמר הכי, כגון משתחוה לבהמת חברו דספ"ב דחולין (דף מ, א ושם), דאפי' עשה בה מעשה כגון ששחטה איכא למ"ד דלא אסרה, ואיסור כלאים נמי תלוי במחשבה וכו'". היינו דלכך נאסר בשר בחלב בכה"ג, מכיוון שאין זה חלות החלה במחשבתו של האדם, אלא התורה אוסרתו אפילו אם נפל הבשר בשגגה לתוך תבשיל החלב.

ומעתה הוא הדין והוא הדרך לגבי מחשבת שלא לשמה, דאין זו עשייה של הכהן, אלא עשיית התורה[ג], בשונה מפיגול, שהוי עשייה של הכהן, את"ד.

◆

ג.

יקשה על דברי הברכ"ש דנימא שלכהן אין כח עבודה בקרבן

אמנם יש להקשות על דברי רבינו הברכ"ש. בראשונה, דהלא זה ברור שאדם זר שאינו שייך לקרבן, אינו יכול לחשוב מחשבת של"ל, והגם דהוי עשייה דתורה,

ב). דמיון לסברא זו יש להביא ממשכ"ת הגרש"ש בחידושיו לנדרים (סי' יב), דתרומה אינה עשייה של האדם, אלא האדם מייחד את החפץ והתורה אוסרתו ומחילה על הפירות חלות דתרומה.

ג). וכתב שם, דאין זה שייך לנידון הרחב האם מחשבת של"ל הוי מחשבת פסול, או שינוי עשיית הלשמה, עיי"ש.

מכל מקום בעינן שתהא לו זכות עבודה בקרבן. ומעתה יאמרו הבעלים לכהן, לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, ושוב אינו נחשב כשלוחו, ומכיון שאינו שלוחו הרי הוא כזר לגבי הקרבן, ושוב לא תפסול מחשבת שלא לשמה דהכהן. והגם דהוי עשייה דתורה, כיון דביטלו הבעלים את זכות עבודתו של הכהן בהאי קרבן, כיון דלא לעוותי שלחוהו, שוב לא תעלה ולא תוריד מחשבת שינוי הקרבן שלא לשמה דחישב הכהן, מאחר דאין לו זכות עבודה בקרבן.

◆

ד.

יקשה מדברי הגר"ח שפיגול הוי עשייה של תורה

תו איכא לאקשויי על דברי הברכ"ש מסברת רבינו הגר"ח. דהנה בחידושי הגרי"ז (מנחות ב, ב), הקשה על הא דקאמר בגמ' בזבחים (כט, ב), דכהן המפגל את הקרבן אינו לוקה על לאו דלא יחשב, משום שאין בו מעשה. ויש מקשים, מאי שנא מחשבת פיגול ממחשבת תמורה, דהממיר לוקה על לאו דלא ימיר כיון דבדיבורו איתעביד מעשה (תמורה ג, ב), והכי נמי נימא לגבי פיגול דילקה הכהן המפגל משום שבדיבורו נפסל הקרבן.

ואמר הגר"ח לבנו הגרי"ז, דשמע בזה מאחד ג' סברות[ד], ואחת מהן היתה שבפיגול אין המחשבה פועלת את חלות הפסול, אלא דכאשר יש מחשבת פסול, **פסלה התורה את הקרבן**, משא"כ בתמורה, דבדיבורו פועל הוא את חלות הקדושה, ולכך לוקה על דיבורו.

והנה דברים אלו סותרים לדברי הברכ"ש, שפיגול הוא חלות של הכהן בעוד שמחשבת של"ל הוי עשיית התורה. בדברי הגר"ח הללו מבואר שפיגול זהו עשייה של התורה ולא של הכהן.

ד). וכה איתא בחידושי הגרי"ז ריש מנחות: "ואמר הגר"ח למרן, ששמע מאחד על זה ג' סברות, הא' דדוקא התם דנעשה חלות קדושה על הבהמה מיקרי מעשה, אבל חלות פסול אינו מעשה, והב' דשם הוי הלאו על חלות ההקדש, אבל הכא הלאו הוא על המחשבה ולא על פסלות הקרבן, והג' דכאן אין המחשבה עושה את חלות הפסול, אלא דאם יש מחשבה פסולה התורה פסלה את הקרבן, משא"כ בתמורה דבדיבורו עושה את חלות הקדושה".

אמנם יש להוסיף בזה ביתר שאת. בדברי הגר"ח מבואר שפיגול הוי עשיית התורה, ואין זה נחשב כעשיית הכהן. מאידך, בנדרים (לו, א) דנה הגמ' האם כהנים שלוחי דידן הוו או שלוחי דרחמנא. ומותיב, דאם הני כהני שלוחי דידן היאך פיגולן פיגול, כדתנן (גיטין נד, ב): "הכהנים שפיגלו במקדש מזידין חייבין", ואמאי, יאמרו הבעלים לכהן דלתקוני שדרתיך, ויפקע דין הפיגול בקרבן.

מעתה אם נצרף שתי הנחות א. שבעשיית התורה אין מקום לומר לתיקוני שדרתיך ולא לעוותי, כמו שיסד הברכ"ש. ב. ונוסיף כעת את דברי הגר"ח, שפיגול הוא עשיה של תורה, ולא עשיית הכהן. מעתה תיקשי טובא, דמאי פריך הש"ס לגבי פיגול נימא לתקוני שדרתיך. ותמוה, דהלא לדברי הגר"ח שפיגול יסודו בעשיית התורה, אם כן תימה מהי פירכת הש"ס נימא לתקוני שדרתיך, והלא במקום שהוי עשייה ממילא לא אמרינן לתקוני שדרתיך.

◆

ה.

יקשה עוד על דברי הברכ"ש מדברי הר"ן בנדרים

על דרך זו יש להוסיף ולהקשות מדברי הר"ן (נדרים, שם ד"ה אלא), דכתב שכל פירכת הגמ' לתקוני שדרתיך, הוי רק מפיגול בשוגג ולא מפיגול במזיד, דבזה אמרינן דאדם אוסר דבר שאינו שלו על ידי מעשה, ורק מפיגול בשוגג פריך.

וז"ל: "שוגג הוא (דקשה) ליה, **בשלמא במזיד** נהי דשלוחי דידן נינהו פיגולן פיגול, דכיון שמפגל במזיד אינו עושה שליחותו אלא אדעתא דנפשיה קעביד, **וקי"ל בפ"ב דחולין** (דף מ, א) **דאדם אוסר דבר שאינו שלו על ידי מעשה,** אבל בשוגג אי שלוחי דידן נינהו אמאי פיגולן פיגול, דהא כיון דשוגג הוא לאו אדעתא דנפשיה קעביד שמתכוין הוא לעשות שליחותו, ולימא שליח שויתיך לתקוני ולא לעוותי. ודחי' שאני גבי פגול דאמר קרא וכו'"[ה].

ומבואר, דהא דבמפגל במזיד ניחא ליה דלא אמרינן לתקוני שדרתיך, זהו רק משום דאדם אוסר דבר שאינו שלו ע"י מעשה. אולם, לדברי הגר"ח שפיגול הוי

ה). וכעי"ז כתב הנימוק"י (שם, יב, א). אך עיין בריטב"א, ברי"ץ, ובתוס' הרא"ש (שהובאו בשיטמ"ק, שם), דנקטו שקושיית הגמ' הוי אף מפיגל במזיד, עיי"ש. וע"ע ברשב"א (שם).

עשייה של תורה, בהא לא היה סגי ליישב דעתו של הר"ן, היאך יחול הפיגול בקרבן. ומבואר, דהגם דהוי עשייה דממילא, מכל מקום פרכינן לתקוני שדרתיך.

נמצינו למדים בדברי מרן הגר"ח דפיגול הוי עשייה של תורה, ומכל מקום פרכינן לתקוני שדרתיך וכו'. ובפשוטו אין הדברים עולים בקנה אחד עם סברת הברכ"ש, שבעשייה דממילא לא פרכינן לתקוני שדרתיך.

◆

ו.

יבאר דדין פסול הקרבן נמסר לכהן עושה הקרבן

בעיקר הדבר היה מקום להניח יסוד, דמחשבת של"ל ומחשבת פיגול אינן שייכות לענין של לתיקוני שדרתיך, היות וזה הוא דין של **'עושה הקרבן'**, שיכול הוא לפגל את הקרבן ולחשוב מחשבת של"ל.

ואין נפק"מ אם זו עשייה של הכהן, או אם זו עשייה של התורה, דמאחר והבעלים מינה אותו לשליח **בעשיית הקרבן**, ממילא עצם עשיית הקרבן נותנת לכהן **בעלות על הקרבן בצורת עשייתו**. ותו ליכא לאותובי לתקוני שדרתיך, כיון דאינו נוגע לעצם השליחות, אלא דעצם הדבר שהעמידו הבעלים את הכהן כעושה הקרבן, דין זה נותן לכהן כח להחיל חלות של"ל במחשבתו, מחמת שזהו נמסר לעושה הקרבן.

אכן, דין זה התחדש בגמ' בנדרים (שם) לגבי פיגול. אחר דפריך דאי כהני שלוחי דידן, איך שייך האי דינא דהכהנים שפיגלו במקדש מזידין חייבין, יאמרו הבעלים, לתקוני שדרתיך, ושוב יפקע פיגול הכהנים. ומשני, "שאני גבי פיגול, דאמר קרא: לא יחשב לו, מכל מקום". נאמר בזה שכח פסלות הקרבן נמסר לכהן העובד את עבודת הקרבן.

אמנם לפי זה יש לנו מקום עיון, דהלא לגבי פיגול ילפינן מקרא ד'לא יחשב' שיש כח ביד הכהן עושה הקרבן לפגלו. אמנם לגבי מחשבת של"ל, יש נידון רחב בראשונים[ו] האם נאמר בו דין דלא יחשב, או שאיסור זה שייך רק בפיגול. ומעתה

ו). יעויין בקוב"ש (ח"ב סי' כב).

יקשה לכאורה על דברינו, דאם ליכא דין לא יחשב במחשבת של"ל, מהיכי תיתי שיוכל הכהן לחשב מחשבת פסול ולהעמיד את הקרבן בתורת שלא לשמו.

אמנם שוב ראיתי שכדברינו בחלק זה נקט הברכת שמואל גופיה (הובא בחידושי ושיעורי רבי ברוך בער, נדרים סי' כז[ז]), דאחר הפסוק דלא יחשב התחדש שדין פיגול מסור לכהן עושה הקרבן. והוסיף, דבמחשבת של"ל היה פשוט לגמ' שיש כח מחשבה לכהן העובד לפסול את הקרבן, וכל הנידון בגמ' היה רק לגבי מחשבת פיגול, דלזה בעי קרא, כיון שהוא עושה את הפיגול, ויבואר עוד.

◆

ז.

יבאר בכמה אנפי החילוק בין מחשבת פיגול לשל"ל

ניתן להסביר בטעמא דמילתא, בהא דהיה פשוט לגמ' שמחשבת שלא לשמה מסורה לכהן עובד הקרבן, בעוד שלגבי מחשבת פיגול הו"א דבעינן שליחותא דבעלים על מנת שתחול.

והגרב"ד זצ"ל בעל הברכ"ש ביאר על פי דרכו, דהיות ובפיגול הוי עשייה דכהן, להכי בעינן כח שליחות, לולי ילפותא מקראי, בשונה משל"ל, דהוי עשיה דממילא.

אכן ניתן לבאר עוד, דאף אי נימא דפיגול הוי עשיית התורה, כפי שצידד מרן הגר"ח, מכל מקום פשיטא לגמ' דמחשבת של"ל מסורה היא לעושה הקרבן. והיינו טעמא, דהיות ומסרה התורה ליד הכהן להקריב את הקרבן **לשמו**, אם כן ממילא נמסרו לידו כל ענייני הלשמה של הקרבן, ובכלל זה הן את המצוה להקריב לשמו, והן את הכח לפסול במחשבת של"ל, כיון דמסרה התורה לידו את דין לשמה של הקרבן על מנת שישווה בו תורת לשמה. ומשום הכי יש לכהן אף את הכח לפסול את הקרבן במחשבת של"ל, מאחר דלידו נמסרה תורת לשמה דהקרבן.

אמנם, לגבי פיגול סברה הגמ' דכיון שלא מסרה התורה לידי הכהן את כח הפיגול שבקרבן, דאדרבא רצון התורה הוא שלא יפגל, ובזה פריך הגמ' דבעינן כח

ז). ע"ע בברכת שמואל (נדרים סי' כג), ובשיעורי הגרד"פ (נדרים לה, ב סימן מד).

שליחות, ונימא לתקוני שדרתיך. זאת, בשונה ממחשבת של"ל, שהעמידה התורה את כח הלשמה של הקרבן לכהן העובד, דברצונה שיעשה הכהן את הקרבן לשמה, ואחר שנמסר כח זה לידו, בידו גם לחשוב מחשבת פסול דשל"ל.

עוד היה ניתן לומר[ח], דדנו האחרונים האם שלא לשמה הוי פסול בעבודת הקרבן או פסול בגוף הקרבן. ואי נימא דהוי פסול בעבודה, אם כן ניחא היטב, דכיון דעומדת העבודה ביד הכהן, לכן היה פשוט שבכוחו לפסול את העבודה המסורה לו. אמנם על מנת להחיל **בקרבן** חלות דין פיגול, לזה ס"ד דבעינן שליחותייהו דבעלים, וקמ"ל מלא יחשב, דאף כח הפיגול נמסר ליד הכהן, ותלוי ועומד במחשבתו של עושה הקרבן[ט].

◆

ח.

יתקשה מאי טעמא אין הבעלים יכולים לבטל כוחו של כהן בקרבן

אמנם עדיין יש להקשות קושיא יסודית בכל האמור, גם אי נימא דכח מחשבת של"ל לפסול את הקרבן נמסר ליד הכהן עובד הקרבן. אמנם עדיין תיקשי, דהרי בעינן שיהא לכהן דין 'עובד' בקרבן, ואילו היה זה זר שעשה את עבודת הקרבן, ברור שלא היה לו כח לפסול את הקרבן. ומעתה יאמרו הבעלים לכהן לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, ושוב אינך נחשב כשלוחי, ואין לך זכות עבודה בקרבן, ומידי דממילא שאין לך שם 'עושה הקרבן' עם כח לחשוב בו מחשבת פסול דשל"ל[י].

◆

ח). עיין בזה בשרידי אש (חולין סי' כט), אך עיין בשיעורי הגרד"פ (נדרים לה, ב אות קיא).

ט). קצת יש להעיר על דברינו ממה שהובא בכתבי הגרי"ז (מנחות ב, ב, הובאו דבריו בהערה לעיל) בשם הגר"ח, לחלק באופן הראשון בין תמורה לבין פיגול, דלא אמרינן דבדיבורו אתעביד מעשה בפיגול, "דדוקא התם דנעשה חלות קדושה על הבהמה מיקרי מעשה, אבל חלות פסול אינו מעשה". ואם כן, משמע שבפיגול לא הוי חלות בגוף הבהמה. אמנם, יש לדחות, דהלא זה פשוט שחל חלות דין פסול בגוף הקרבן ע"י הפיגול, ואוכל בשר הפיגול עונשו בכרת. אלא דביחס לתמורה אין פיגול נחשב שבדיבורו אתעביד המעשה, דחלות פסול לא החשיבה התורה, בשונה מחלות קדושה דתמורה, שהוי חלות מעליא ונחשב לגבי התורה, ולהכי חשיב דבדיבורו אתעביד מעשה.

י). ועיין בשיעורי הגרד"פ (נדרים, שם), דנקט שלגבי גוף העבודה ידעינן שהני כהני שלוחי דרחמנא, ורק מה דבעינן שליחות זהו על מנת שיקרא שם הבעלים על הקרבן, ואם כן פשוט שיש שם עובד על הכהן, וליכא לאותבי לתקוני שדרתיך.

ט.

דין לתקוני שדרתיך נאמר רק במקום שהפסול הינו ישירות מדיני השליחות

ונראה ליישב בס"ד, ובהקדם יש להניח יסוד מוסד, שלא בכל קלקול הנפעל ונגרם ע"י השליחות ניתן לומר 'לתקוני שדרתיך', אלא רק בדברים שנובעים ישירות מקלקול השליחות. והנה עיקר השליחות בקרבן הוא שליחות על שחיטת הקרבן ועבודתו, אלא שמכח זה שיש לכהן זכות שחיטה בקרבן עבור הבעלים, מקבל הוא בנוסף דין של 'עושה הקרבן', שבידו לפסול את הקרבן. ומיהו כיון שאין זה עיקר נוגע לעיקר השליחות, שאמורה על עשיית עבודת הקרבן, שוב אין הבעלים יכולים להפקיע דין פסול של עושה הקרבן, מכח טענת לתקוני שדרתיך, כיון דהוי דין דממילא, ובדברים הנגרמים מהשליחות לא אמרינן לתקוני שדרתיך ולא לעוותי[א].

◆

י.

ידון בדברי הריטב"א האם מהווה סתירה ליסוד הנ"ל

אכן, יש להעיר על דברינו מדברי הריטב"א (המובא בשיטמ"ק נדרים, שם), דפליג על הר"ן (שם) ונוקט, שאין שחיטת פיגול אף במזיד חשובה כמעשה, אלא הינה בגדר מחשבה הפוסלת.

יא). ואף שבגמ' בכתובות (פה, א) בעובדא דסטראי, שהשליח מסר את המעות לפני קבלת השטר, ועי"כ טען המלוה שיש לו חוב אחר על הלווה, ואינו מוכן למסור את השטר, דאמרינן בגמ' דאיכא טענת לתקוני שדרתיך. וצ"ב, דהלא הוי גרמא ובכה"ג לא אמרינן לתקוני שדרתיך. אכן ראה בנתיבות המשפט (נח, ב) דנקט שיש לשליח דין משנה מדעת המשלח, בכך שמסר את המעות לפני קבלת השטר, ויש לו דין של פושע ומזיק. וראה עוד בדברי הגרעק"א (הנדפס בוזאת ליהודה, ובנדמ"ח כתובות פה, א אות ד'), שעצם מסירת המעות מיד השליח למשלח בלא נטילת השטר, נחשבת כמעשה מזיק ישיר, בכך ששוב יכול המלוה לתפוס עבור איזה חוב שירצה. וע"ע בשו"ת חת"ס (חו"מ סי' קמ) דשאני שליח, דחייב אף בצד רחוק, עיי"ש.

אמנם יעויין באבן שהם (סי' נח) שדייק מדברי רש"י על הרי"ף בכתובות, שגוף השליחות היה שיטול את השטר ולאחר מכן ימסור את המעות, ואם כן השליח קיבל עליו את סדר השליחות בצורה זו, ולפי"ז ודאי דליכא להקשות מידי מעובדא דסטראי. וע"ע בישורון (יד, ע' קמח), מדברי בעל הדובב מישרים.

וז"ל: "וא"ת היכי אמרינן אי שלוחי דידן הוו נימרו ליה בעלים לתקוני שדרתיך, והא אפילו שאינו שלו אדם אוסר במעשה רבה מיהא. ויש שתירצו, דלא דמי הא דהכא להיא דהתם, משום דהתם עשה מעשה שלא היה לו לעשות, ששחט בהמת חברו לעבודה זרה, או ניסך יינו לעבודה זרה, **אבל הכא כבר שחט הזבח כהלכתו, ולא עשה מעשה שאין לו לעשות, אלא שחישב לעשות אחת מן העבודות חוץ לזמנו או חוץ למקומו ואין זה מעשה**, עד כאן".

ומבואר, דהגם שבגוף השליחות אין כל שינוי, מכל מקום פריך הגמ' לגבי פיגול, דנימא לתקוני שדרתיך. ולכאורה משמע, דאף במקום שהוי נידון הנגרם מכח השליחות, מכל מקום קלקול השליח מפקיע את תורת השליחות.

אמנם יש לדחות, דשאני התם לגבי פיגול, דבעינן שיהא כח לשליח לאשוויי דין פיגול בקרבן, ועל מנת להחיל חלות זו בעינן לכח הבעלים, קודם דילפינן מקראי ד'לא יחשב'. ואם כן אתי שפיר, דהגם שנימא דפיגול אינו סתירה לגוף השליחות במישרין, מכל מקום היות ובעינן לס"ד כח בעלים להחיל דיני פיגול בהאי קרבן, שפיר פריך דלגבי זה לא נתמנה כשליח, ודוק בזה.

◆ ◆ ◆